

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Jild 3, Son 11

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 11 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳақимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги

педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодири Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Kucharov Jamshid Qulnazarovich

ROSSIYANING PAHTA YETISHTIRISH BORASIDAGI SINOV-TAJRIBALARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR (TURKISTON TO'PLAMI MATERIALLARI ASOSIDA) 11-14

Taʼbaev Amirbek Ashirbaevich

Б.Х.КАРМИШЕВА АСАРЛАРИДА “ИЛК ҚАБИЛАЛАР”ГА ОИД ЭТНОНИМЛАР МАСАЛАСИ 15-23

Ҳамаев Нодирбек Мўминович

ТУРКИСТОНДА ИСТИҚЛОЛ УЧУН КУРАШНИНГ РИВОЖЛАНИБ БОРИШИ ВА УНИНГ МАТБУОТДА ЁРИТИЛИШИ (1920-1924) 24-32

Tilavova Shahnoza Salohitdinovna

XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGIDA JADIDLARNING FAOLIYATI 33-36

Қозоқов Тоҳиржон Қодиралиевич

НАМАНГАНДА ҚОЗИЛАР ВА СУДЛАР ТАРИХИ 37-42

Артикбаев Ойбек Салимахамаатович

ЎЗБЕК-ҚОЗОҚ ЭТНОМАДАНИЙ АЛОҚАЛАРИНИНГ ОИЛАВИЙ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАРДА НАМОЁН БЎЛИШИ (XX АСР ТОШКЕНТ ВОҲАСИ МИСОЛИДА) 43-56

Atavullayeva Shaxlo Musoyevna

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BIRINCHI KONSTITUTSIYASINING YARATILISH TARIXI ... 57-62

8.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Қўчқаров Файзулло Абдужабборович

ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР – АГРАР СОҲАНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ 63-70

Shao Junling

ANALYSIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UZBEKISTAN'S REGIONAL ECONOMY .. 71-76

Ashirov Nurmurod Qulmatovich

RAQAMLI TECHNOLOGIYALARDAN KENG KO'LAMDA FOYDALANISHDA BANK TIZIMINI IMKONIYATLARINI OSHIRISH YO'LLARI 77-82

Togayev Salim Sobirovich

BANK XIZMATLARIGA BO'LGAN ISHONCHNI OSHIRISH YOHUD MIJOZNI JALB QILISHNING SAMARALI YO'LLARI 83-89

Саттаров Ғанижон Озодович

МИНТАҚА РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ЭКСПОРТ САЛОҲИЯТИДАН ФОЙДАЛАНИШ ОМИЛЛАРИ 90-96

<i>Yakubova Samira</i> LEVERAGING PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS: STRATEGIES FOR OPTIMAL INVESTMENT FINANCING	97-102
<i>Abdualiyev Hamidulla Toxirjonovich</i> OLIY TA'LIM MUASSASASINING INNOVATSIYALARNI BOSHQARISH TIZIMIDAGI LOYIHALARNI BOSHQARISH OFISI	103-109
<i>Egamberdiyeva Salima Rayimovna</i> XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA QISHLOQ XO'JALIGIDA AKTIVLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH	110-118
<i>Xolmamatov Diyor Haqberdievich</i> SANOAT KORXONALARINING BOZORDAGI MAVQEINI BAHOLASHDA SPACE TAHLIL USULIDAN FOYDALANISH	119-127
<i>Gafurova Dilshoda</i> INNOVATIVE MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION: ASSESSING STRATEGIES AND IMPACTS	128-132
<i>Xomidov Abdugaffor Axmadjonovich</i> TA'LIM SOHASIDA LOYIHALARNI BOSHQARISH	133-139
<i>Raxmonov Mirvoxid Rajabovich</i> NAVOIY VILOYATI ASOSIY KAPITALIGA INVESTITSIYALAR TUZILISHI VA DINAMIKASI TAHLILI	140-149
<i>Boyjigitov Sanjarbek Komiljon o'g'li</i> DON VA DONNI QAYTA ISHLASH KORXONALARIDA MARKETING XIZMATI SAMARADORLIGINI BAHOLASHDA SNW TAHLIL USULINING O'RNI VA UNI QO'LLASH XUSUSIYATLARI	150-159
<i>Aziza Umarova</i> AKSIYALARNI BIRLAMCHI OMMAVIY JOYLASHTIRISH (IPO) AMALIYOTI ORQALI MOLIYAVIY RESURSLARNI SHAKLLANTIRISHNING HORIJ TAJRIBASI	160-167
<i>Абдуллаев Бунёд Ўткирович</i> СУРХОҲДАРЁ ВИЛОЯТИДА ЭКОЛОГИК ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ	168-178
<i>Matjonov Bekjon Ravshonbekovich</i> SOME CHARACTERISTICS OF ENSURING FOOD SAFETY IN UZBEKISTAN	179-185
<i>Алиматова Наргис Абдухалиловна</i> КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ-РАҚОБАТБАРДОШЛИК ОМИЛИ.....	186-197

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Kobulniyazova Gulchexra Toshpulatovna</i> F. NITSSHE “HAYOT FALSAFASI” KONSEPSIYASI IJTIMOY RIVOJLANISHNING IRRATSIONAL ASOSI	198-204
<i>Qaxorov Pulotjon Xursanmurodovich</i> INSON MOHIYATI, UNING BIOLOGIK VA IJTIMOY TABIATI	205-211
<i>Турсунов Лочин Эркинович, Хакимова Дилноза Юсуфхоновна</i> РАЗВИТИЕ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ У ЖЕНЩИН В УЗБЕКИСТАНЕ	212-218
<i>Urinboyev Dilmurod Tura o'g'li</i> HUQUQIY FAOLLIK VA HUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH MUOMMOLARI.....	219-225
<i>Яздонов Зикирилло Шукуруллоевич</i> АЛ-ҲАКИМ АТ-ТЕРМИЗИЙНИНГ СЎФИЁНА ҚАРАШЛАРИ ВА МАЛОМАТИЙЛИККА МУНОСАБАТИ	226-231
<i>Nabiyev Maxsud Abdumannonovich</i> IQTISODIY MADANIYATNING MAZMUNIVAMOHIYATI	232-238
<i>Haydaraliyev Shuhratjon</i> MARKAZIY OSIYODA MILLATLARARO MUNOSABATLARNING MILLIY VA MINTAQAVIY XUSUSIYATLARI	239-243
<i>Хамраев Сардорбек Шарафутдинович</i> ЭКОТУРИЗМ ЖАРАЁНЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ТАРИХИЙ ЭВОЛЮЦИЯСИ..	244-250
<i>Xashimov Sheraxon Jo'raxonovich</i> O'ZBEKISTONNING XALQARO IMIDJINI YUKSALTIRISHDA MILLIY TURIZMDAGI EKOLOGIK TURIZMNING TUTGAN O'RNI	251-260
<i>Хатамова Рашида Закиржановна</i> ПАТРИОТИЗМ КАК ЭЛЕМЕНТ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ	261-266
<i>Патиев Холдор Икромович</i> ЖАДИДЧИЛИК ҚАРАШЛАРИ НЕГИЗИДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЙЎНАЛИШЛАРНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА ЖАМИЯТДА РИВОЖЛАНИШИ	267-275
<i>Ismoilova Hayitxon Maxammadjonovna</i> FARG'ONA VODIYSIDA OILA URF-ODATLARI VA QADRIYATLARINING TRANSFORMATSIYASI VA UNING IJTIMOY JARAYONLARIDA NAMOYON BO'LISH XUSUSIYATLARI	276-280
<i>Raximova Rayxon Abdurasulovna</i> GLOBALLASHUV VA OILA AXLOQIY MADANIYATINING O'ZARO ALOQADORLIGI	281-287
<i>Raxmankulov Farhod Raximkulovich</i> MULKDORLAR QATLAMIDA IJTIMOY MAS'ULIYAT TUYG'USINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	288-292
<i>Shirinov Anvar Qanoatovich</i> MARKAZIY OSIYODA INSON TARAQQIYOTINING DOLZARB MASALALARI	293-299

Xandamova Marifat Akramovna
 “OSOR AL-BOQIYA” – ABU RAYHON BERUNIY ILMIY IJODINING DURDONASI.....300-304

Teshaboev Muhiddin Marifovich
 IJTIMOY DAVLATDA IJTIMOY ADOLATNI TA’MINLASH VA IJTIMOY INSTITUTLARNING
 MAQSADI305-311

Karimov Rahmat Rahmonovich, Bekbayev Rauf Rustamovich
 MADANIY ANTROPOLOGIYA FANINING PREDMETI VA IJTIMOY-GUMANITAR FANLAR
 TIZIMIDAGI O’RNI312-320

Talapov Baxriddin Alijanovich
 DEMOKRATIYA VA SHARQONA BOSHQARISHNING ETNODIFFERENSIAL
 XUSUSIYATLARI321-326

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Ayuzmuratova Nurjamal Dastembayeva
 КАРАКАЛПАКСКИЕ ЖЕНСКИЕ ЛИЧНЫЕ ИМЕНА.....327-332

Olga Filippova
 ADDING REDUNDANCY FUNCTIONS TO CLUSTERED IMPLEMENTATION333-345

Egamnazarova Zaynab Xolmurod qizi
 INGLIZ TILIDAGI RIELTORLIK FAOLIYATIGA OID TERMINLARNING O’ZBEK TILI O’ZLASHISH
 MASALALARI346-351

Narzieva Gulnoza Akbarovna
 LEKSIK BIRLIKLARDA MILLIY – MADANIY KOD IFODASI352-357

Qodirova Mukaddas Tog’ayevna, Ibragimova So’g’diyona Ikrom qizi
 INGLIZ-O’ZBEK TILLARIDA VERBAL VA NOVERBAL MULOQOT TABULARINING
 QO’LLANILISHI358-362

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

Tўраев Сардор Абдихаким ўғли
 ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАРНИНГ
 ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ УМУМИЙ ЧОРАЛАРИ363-371

Атаев Шокир Куранбаевич
 ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ
 АСОСЛАРИНИ ЯНАДА ЛИБЕРАЛЛАШТИРИШ372-377

Юсупов Илхомжон Ибодиллаевич
 ҲУҚУҚИЙ АНИҚЛИК ПРИНЦИПИНING АЙРИМ НАЗАРИЙ - ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ
 ХУСУСИДА378-385

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Adizova Nigora Baxtiyorovna
 MUAMMOLI TA’LIM ASOSIDA BOSHLANG’ICH SINIF O’QUVCHILARINING DIVERGENT
 TAFAKKURINI TARBIYALASH VA RIVOJLANTIRISH386-390

<i>Tkacheva Anastasiya Aleksandrovna</i> O'ZBEKISTON OLIY O'QUV YURLARI TALABALARINING IJTIMOYIY-MADANIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH UCHUN ISPAN TILINI O'QITISHDA VIRTUAL REALLIKDAN FOYDALANISH	391-400
<i>Uralova Muxabbat Sanjar qizi</i> BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING IJODIY-METODIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH.....	401-406
<i>Kenjabaev Jahongir Abdisalimovich</i> METHODOLOGY FOR TEACHING ENGLISH BASED ON INTERNET RESOURCES	407-411
<i>Abdusamatov Alisher Sobirovich</i> TA'LIMNI LOYIHALASHTIRISH JARAYONIGA SEMIOTIK YONDASHUV	412-417
<i>Ibragimova Ehtiyotxon Ismailovna, Sobirova Nargiza Numonjonovna</i> TA'LIMDA NOVERBAL VOSITALARNING O'RNI	418-422
<i>Babayeva Maxfuza Abduvaitovna</i> TA'LIMDA FANLARARO BOG'LANISHNING AHAMIYATI	423-429
<i>Nazarova Zarrina Allaberdiyevna</i> MAKTAB O'QITUVCHILARINING KREATIV SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI.....	430-435
<i>Jumayeva Gulnora Tursunpulatovna</i> O'QITUVCHILARINING KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING SHART- SHAROITLARI	436-442
<i>Умаров Азиз Авазович</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	443-447
<i>Ahmadjonova Odina Anvarjon qizi</i> INGLIZ TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI(STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASI MISOLIDA).....	448-453
<i>Otamurodova Shamsu Qamar Otamurodovna</i> DIVERSIFIKATSIYA TAMOYILI ASOSIDA TALABALARNING KREATIVLIGINI YUZAGA CHIQRISH METODIKASI	454-461
<i>Komilov Nodirbek Bokijonovich</i> THE IMPORTANCE OF THE HISTORY OF MEDICINE IN INCREASING THE EXCLUSIVE COMPETENCE OF FOREIGN STUDENTS	462-466
<i>Sapieva Nargiza Mamayusufovna</i> IQTIDORLI O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNI IJTIMOIY-PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH	467-478
<i>Norqobilova Rayxona Davlatovna</i> XORIJIY FANLARDAN BOLALARNING MAKTABGA TAYYORGARLIGINING DIAGNOSTIKASI	479-484

<i>Mamatkodirov Maxammadali Mamatisakovich</i> SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLAR UCHUN RAQAMLI VOSITALAR VA PLATFORMALARNI HAMDA O'QITISH USULLARINI TANLASH	485-492
<i>Irgasheva Umida Raimjanovna</i> TALABALAR KASBIY NUTQ KOMPETENTSIYASINI STEAM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH	493-498
<i>Turayeva Lolaxon Yuldashevna</i> ERKIN MEXANIK TEBRANISHLARNI MAPLE DASTURIY VOSITASI YORDAMIDA O'RGANISH VA NAMOYISH ETISH	499-505
<i>Kushakova Gulnora Egamkulovna</i> TALABA YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	506-510
<i>Kenjabayeva Dilafruz Abdisalimovna</i> OLIY O'QUV YURTI SHAROITIDA ZAMONAVIY O'QITUVCHINI TAYYORLASHNING DEONTOLOGIK KOMPONENTI	511-518
<i>Xasanova Gulnoza Raxatjanovna</i> KREDIT-MODULLI TA'LIM TIZIMI JARAYONIDA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI	519-525

09.00.00 - Фалсафа фанлари

Karimov Rahmat Rahmonovich
O'zbekiston Milliy universiteti
Falsafa va mantiq kafedراسи professori

Bekbayev Rauf Rustamovich
"Tashkent International University of Education"
xalqaro universiteti kafedra mudiri, falsafa doktori (PhD)

MADANIY ANTROPOLOGIYA FANINING PREDMETI VA IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLAR TIZIMIDAGI O'RNI

Annotatsiya. Mazkur maqolada mualliflar madaniy antropologiyaning predmeti va uning ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimidagi o'rnini tahlil qilgan. Madaniy antropologiya fan sifatida yaqinda shakllangan va uning asosini 18-19 asrlarda vujudga kelgan yaxlit antropologiya tashkil etadi. Mustaqil soha sifatida ajralib, madaniy antropologiya madaniyat fenomenini unga o'ziga xos, murakkab ta'rifni berib tadqiq etadi. Ushbu ta'rif bilan nafaqat boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar, balki turli antropologik tadqiqotlar yo'nalishlaridan ajralib turadi.

Kalit so'zlar: inson, jamiyat, madaniyat, antropologiya, madaniy antropologiya, ijtimoiy antropologiya.

Karimov Rakhmat Rakhmonovich
Professor of the Department of Philosophy and Logic
of the National University of Uzbekistan

Bekbaev Rauf Rustamovich
Head of the Department of
Tashkent International University of Education,
Doctor of Philosophy (PhD)

THE SUBJECT AND PLACE OF CULTURAL ANTHROPOLOGY IN THE SYSTEM OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

Abstract. In this article, the authors examine the subject of cultural anthropology and its place in the system of social sciences and humanities. Cultural anthropology as a science was formed relatively recently and it is based on research in the field of holistic anthropology, which was formed during the 18-19 centuries. Having become an independent field, cultural anthropology explores the phenomenon of culture by giving it its own, complex definition. By this definition, it stands out not only among other social sciences and humanities, but also other areas of anthropological research.

Keywords: human, society, culture, anthropology, cultural anthropology, social anthropology.

Каримов Рахмат Рахмонович
Профессор кафедры Философии и логики
Национального Университета Узбекистана

Бекбаев Рауф Рустамович
Заведующий кафедры международного университета
“Tashkent International University of Education”,
доктор философии (PhD)

ПРЕДМЕТ И МЕСТО КУЛЬТУРНОЙ АНТРОПОЛОГИИ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Аннотация. В данной статье авторами рассматривается предмет культурной антропологии и ее место в системе социально-гуманитарных наук. Культурная антропология как наука сформировалась сравнительно недавно и в ее основе лежат исследования в области комплексной антропологии, которая сформировалась в течение XVIII-XIX веков. Выделившись в самостоятельную область, культурная антропология исследует феномен культуры давая ей собственное, сложное определение. Этим определением она выделяется не только среди других социально-гуманитарных наук, но и остальных направлений антропологических исследований.

Ключевые слова: человек, общество, культура, антропология, культурная антропология, социальная антропология.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I11Y2023N42>

Kirish. San'at, fan va falsafa har bir xalqning madaniyati bilan bog'liqlikda rivojlanadi [3, 11]. Ta'lim kabi muhim fenomen ham bevosita madaniy muhit bilan bog'liq [13, 89]. Zamonaviy ijtimoiy-gumanitar fanlarda madaniyat fenomenini o'rganish bilan turli sohalar shug'ullanadi. Bu nafaqat falsafa, balki tarix, madaniyatshunoslik, psixologiya kabi fanlar, balki o'ziga xos maxsus fan – madaniy antropologiya ham madaniyatni murakkab yaxlitlik sifatida o'rganadi. Mazkur fanning shakllanishi va rivojlanishi antropologiyaning vujudga kelishi va boshqa fanlarda inson va madaniyatga qaratilgan tadqiqotlarning kuchayishi bilan bog'liq. Ammo aynan madaniy antropologiya ushbu fanlardan ajralib turadi. Buning asoslarini va xususiyatlarini mazkur maqolada ochib berishga harakat qilamiz.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Ushbu tadqiqotda muallif tarixiy, germeneytik, qiyosiy va tizimli tahlil, deduksiya va induksiya usullaridan foydalanib, madaniy antropologiyaning boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimidagi hamda antropologik tadqiqotlardagi o'rnini aniqlashgan uringan.

Falsafada madaniyat va antropologiya bilan mutafakkirlar F. Nitsche [18], H.Plesner [2], A.Gelen [10], O.Shpengler [23] izlanishlar olib borishgan. Ushbu sohada mamlakatimiz olimlari G.Qobulniyozova [20], G.Ruzmatova [14], K.Saidova [3]lar tadqiqotlar olib borishmoqda. Antropologiyaning turli yo'nalishlari bilan T.Levellen [17], V.Kuang-Xoang [25], Ch.Uoldegreyv [26] kabi tadqiqotchilar shug'ullanishgan.

Madaniy antropologiya sohasida fundamentlar tadqiqotlar E.Taylor [24], A.Radklif-Braun [21], K.Levi-Stross [16] kabi taniqli olimlari tomonidan olib borilgan. Shu bilan birga ushbu sohada J.Aleksandr, S.Seidman [7], T.Bonts-Bornshteyn [8], Jeffri Sluka, Antonius Robben [11], K.Nelson [19], R.Shveder [22], M.Vesh [27] kabi tadqiqotchilar ham shug'ullanib kelmoqda.

Muhokama va natijalar. Bugungi kun ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimida turli sohalar inson va madaniyatni o'rganish bilan shug'ullanishadi. Xususan, falsafa, madaniyatshunoslik, tarix, sotsiologiya va shu kabi fanlar inson, jamiyat va madaniyatning turli jihatlarini o'z predmetidan kelib chiqib tadqiq etishadi. Shu bilan birga, bugungi ilm-fan tizimida madaniy antropologiya kabi fan o'ziga xos o'ringa ega, chunki aynan bu sohaning predmeti madaniyat

fenomenini o'rganishga qaratilgan. Lekin bu o'ziga xoslikni batafsil ochib berish zarur. Bunda birinchi navbatda "antropologiya" tushunchasini ta'riflashimiz lozim.

Demak, qadimgi yunon tilidan "antropologiya" tushunchasi "*anthropos*" – "inson" va "*logos*" – "fan" deb tarjima qilinadi, ya'ni "inson haqidagi fan" degan ma'noni keltiradi. Zamonaviy tadqiqotlarda antropologiyaga "insonlarni hamma vaqt va hamma joyda o'rganish" [27, 10] degan muhim ta'rif beriladi va undan kelib chiqib biz madaniy antropologiya deganda bevosita *inson va uning faoliyat natijasi bo'lgan madaniyatning barcha tarixiy davrlar va sharoitlarda o'rganish bilan shug'ullanadigan fanni* tushunamiz. Biroq, bu yerda biz bitta savolga duch kelamiz: madaniy antropologiyaning boshqa antropologiyalardan farqi nimadan iborat? Ushbu savol o'rinlidir, chunki, yuqorida ta'kidlanganidek, turli fan yo'nalishlari antropologik tadqiqotlar bilan shug'ullanadi. Demak, ushbu savolga batafsil javob berish uchun biz quyidagilarni amalga oshirishimiz kerak:

1. Madaniyat tushunchasiga ta'rif berish.
2. Madaniyatning boshqa fan sohalaridagi tadqiqotlarda o'rnini aniqlash.
3. Turli antropologik tadqiqot yo'nalishlarining o'ziga xosligini ochib berish.

Yuqorida keltirilgan uchta jihatlarni yoritib berib, biz madaniy antropologiyaning predmeti va uning ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimidagi o'rnini aniqlaymiz. Faqat bundan keyin turli madaniy-antropologik konsepsiyalar ochib berilishi va tushuntirilishi mumkin.

Demak, madaniyat nima?

Qomusiy lug'atga murojaat qilsak, "*madaniyat – tabiat va o'zaro munosabatlarda aks etadigan inson faoliyatining o'ziga xos usuli*" [12, 230] degan ta'rif keltirilgan va unda "*madaniyat alohida individning hayot faoliyati (shaxsiy madaniyat), ijtimoiy guruhning yoki jamiyatning hayot faoliyati usulini aks ettiradi*" [12, 230] deb ta'kidlangan. Ushbu ta'rif madaniyat fenomenining turli jihatlarini ochib beradi va muhim bir jihatga e'tibor qaratadi, ya'ni – turli madaniyatlarda o'ziga xos identiklik mavjud. Bu identiklik aynan tabiiy-geografik, ijtimoiy-tarixiy va siyosiy-iqtisodiy shart-sharoitlar bilan bog'liq, chunki aynan bular madaniyat qanday shakllanishi va namoyon bo'lishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Shu tufayli ham biz Sharq va G'arb sivilizatsiyalarda turli madaniyatlarning ham o'xshashliklar va tafovutlarni kuzatamiz [14, 12].

Madaniyat tushunchasiga yuqoridagi ta'rif falsafiy bo'lganiga qaramay, o'rinlidir, chunki aynan falsafa fani inson, jamiyat va tabiat taraqqiyotining eng umumiy tushuncha va qonuniyatlarini ishlab chiqish bilan shug'ullanadi. Lekin madaniyat fenomenini o'rganadigan maxsus madaniyatshunoslik sohasida quyidagi ta'rif beriladi:

"Eng umumiy ma'noda madaniyat deganida insoniyat tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy qadriyatlar hamda kishilarning ijodiy faoliyatini namoyon qiladigan, ular tomonidan dunyoni o'zlashtirish, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan tarixan shakllangan bilimlar, g'oyalar va ijtimoiy me'yorlar tizimi tushuniladi" [1, 4].

Ko'rishimiz mumkinki, mazkur ta'rif madaniyat tushunchasini yanada kengroq ta'riflaydi, o'z ichiga inson va jamiyat faoliyatining turli natijalari va vositalarini qamrab oladi. Shu bilan birga, ushbu ta'rifda madaniyatning muhim xususiyati, ya'ni u insoniyat tomonidan dunyoni o'zlashtirishdagi ma'naviy-amaliy faoliyatning sifataviy tavsifi ekanligi nazarda tutiladi. Ushbu ta'rif madaniyat tushunchasini yanada chuqurroq ta'riflaydi. Ammo bu yerda madaniyatshunoslik va madaniy antropologiya o'rtasidagi farq ochiladi, chunki madaniy antropologiya insonning xulq-atvori, boshqalar kishilar bilan muloqotga kirishishi va natijada

jamiyat shakllanishiga e'tibor qaratadi. Umuman olganda, madaniy antropologiya nuqtai nazaridan *"madaniyat – bu e'tiqodlar, amaliyotlar va simvollarning majmui. Birlikda ular insonlarni birlashtiradigan va bir vaqtning o'zida dunyoqarashi va turmush tarziga bo'yicha ajratadigan yaxlitlikni tashkil etishadi"* [19, 6].

Mazkur juda murakkab ta'rifning asosida quyidagi muhim jihatlar mavjud [19, 7]:

1. Inson ushbu olamga har qanday ijtimoiy guruhning madaniyatini o'zlashtirish qobiliyati bilan keladi. Biz madaniyatni ham bevosita, ham bilvosita o'rganamiz.

2. Madaniyat ichki va tashqi omillar bilan bog'liq. Ularning o'zgarishi madaniyatning transformatsiyasiga olib keladi.

3. Kishilar madaniyatga moslashishi, uni o'zgartirishlari yoki undan voz kechishlari mumkin. Demak, ular uchun madaniyat – to'siq emas.

4. Madaniyat simbolik xarakterga ega, ya'ni individlar simvollarning ma'nosini o'zlari yaratishadi va ularni muayyan guruh yoki jamoaga tarqatishadi.

5. Insonlar madaniyatga asoslanadi va bu ularni boshqa zotlardan farqlaydi.

6. Inson madaniyati va biologiyasi chambarchas bog'liq: madaniyat kishi biologiyasi, uning rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi.

Yuqoridan berilgan ta'rif va jihatlar madaniyatning turli tomonlarini ochib beradi va madaniy antropologiya, uning predmetini o'ziga xosligi namoyon qiladi. Chunki har bir jihatning asosida turli fanlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar mavjud. Demak, *madaniy antropologiya – bu fanlararo soha*. Lekin biz "madaniyat" deganimizda yana bir tushunchaga duch kelamiz, ya'ni – *"sivilizatsiya"* tushunchasi. Xo'sh, ushbu ikki tushuncha o'rtasida farq bormi? Xorijiy antropologik tadqiqotlarda "madaniyat" va "sivilizatsiya" tushunchalar aynanlashtirilib ketganligi [8, 10] ularni bir-biridan ajratish masalasini yuzaga keltirdi. Madaniy antropologiyaning asoschilaridan biri Eduard Taylor o'z tadqiqotlarida madaniyat "ibtidoiy" fenomen, sivilizatsiya esa insoniyat taraqqiy qilgan bosqichi an'anaviy paradigmasini yengishga harakat qilgan. Shu bilan birga u "sivilizatsiya" tushunchasini "madaniyat" tushunchasidan kengroq deb hisoblagan, ammo ularni ma'nodosh so'zlarga aylantirgan. Natijada, uning ilmiy ishlarida ikki tushuncha tizimsiz ravishda ishlatilgan. Zamonaviy madaniy tadqiqotlarda ham xuddi shunday muammo davom etmoqda. Biz esa o'z nuqtai nazarimizdan "madaniyat" va "sivilizatsiya" tushunchalari o'rtasida farqni ko'rsatishga harakat qilamiz.

20 asr nemis faylasufi Osvald Shpengler o'zining "Yevropa quyoshining so'nishi" mashhur asarida *"madaniyat insoni va sivilizatsiyasi insoni konsepsiyalari o'rtasida qarama-qarshilik mavjud"* deb ta'kidlagan [23, 29]. Sababi madaniyat inson va uning ijodiy qobiliyatlari, ruhi va tafakkuriga asoslangan, sivilizatsiyaning poydevori esa – omma, ishlab chiqarish va texnologiyalar. Madaniyatda inson erkin fikrlovchi mavjudot, sivilizatsiyada esa u ommaga bo'ysunadi. Bundan tashqari, madaniyat rivojlanishi, takomillashishi mumkin, sivilizatsiya esa zavod kabi faqat ishlab chiqarish faoliyatini olib boradi, mahsulot chiqaradi va omma ushbu mahsulotni iste'mol qiladi, xolos. Aynan sivilizatsiya darajasida inson individualligi siqib tashlanadi, yo'q bo'ladi. Shunisi ham qiziqarliki, lotincha "civilis" so'zi – *"fuqarolikka, davlatga taaluqli, tamaddun"* deb tarjima qilinadi, "cultura" so'zi esa *"parvarish qilish", "ishlov berish"* ma'nosini bildiradi. "Madaniyat" va "sivilizatsiya" so'zlarining etimologiyasi ham bu ikki tushuncha o'rtasidagi fundamental farqni ko'rsatadi. Shu bilan birga madaniy antropologiya va ijtimoiy-gumanitar tadqiqotlarda vujudga kelayotgan sivilizatsion antropologiya o'rtasidagi farqni ham anglashimiz mumkin.

Madaniyat – turli fan sohalaridan tomonidan o'rganiladigan fenomen. Ushbu fan sohalarida madaniyat qanday o'ringa ega? Shu savolga ham javob berish muhim

Barcha fanlar asosida falsafa turganligi tufayli, biz madaniyatni falsafa nuqtai nazaridan tushunilishiga e'tibor qaratamiz. Buyuk nemis faylasufi "Madaniyat – bu nozik gulg'unchalar uchun xavf-xatar qilayotgan yovvoyi o'tlardan xalos bo'lish" [18, 130] deb ta'kidlagan va bu bejiz emas. Nitsshe madaniyatni erkinlik va takomillik bilan bog'lagan. Falsafani o'zi ham bevosita ushbu tushunchalar bilan bog'liq, chunki falsafiy g'oyalar, konsepsiyalar va yondashuvlar turlicha. Falsafa va uning alohida tarmog'i – madaniyat falsafasi uchun madaniyat – "bu insonlarning nafaqat yashash, balki taraqqiy qilish uchun barcha xatti-harakatlari" [15, 24]. Madaniyat falsafasi 19 asrda alohida falsafiy fan sifatida shakllanib, I.Gerder va V.Vindelband tarix falsafasiga asoslanadi. Ushbu falsafiy fan madaniyat nima, u qanday paydo bo'lgan, madaniy rivojlanish va tanazzul omillari nimadan iborat kabi savollarga javob berishga harakat qiladi. Biroq, madaniyat falsafasi turli fanlarga asoslanib, madaniyatning umumiy nazariyalarini ishlab chiqishga harakat qiladi va Ikkinchi jahon urushidan keyin ushbu soha inqiroz uchraydi, chunki madaniy-falsafiy tadqiqotlar o'rnini empirik tadqiqotlarga egallaydi. Bunga qaramay, bugungi kunga qadar faylasuf-olimlar madaniyat falsafasi bo'yicha turli tadqiqotlarni olib borishga harakat qilishadi va bu faoliyati quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. *Falsafiy-antropologik yondashuv*, ya'ni inson fenomenologiyasi yoki madaniyatni odam tabiati bilan aynanlashtirish.

2. *Tarixiy-falsafiy yondashuv*, madaniyat evolyutsiyasini tarixiy rivojlanish orqali o'rganish.

3. *Sotsiologik yondashuv*, madaniyatni jamiyatni tashkillashtiruvchi omil sifatida ko'rish.

Yuqoridagi har bir yondashuvning asosida muayyan fanlar turadi (antropologiya, etnologiya, etnografiya, tarix, sotsiologiya va hokazo). Shunday qilib, madaniyat falsafasi umumnazariy konsepsiyalar va madaniyatni tadqiq etish bilan shug'ullanadigan boshqa fanlar uchun metodologiyani ishlab chiqish bilan shug'ullanadi.

Tarix fani o'tmishni o'rganar ekan, o'tgan davrlardan insoniyat madaniyati qanday vujudga kelgan, dunyoning madaniy manzarasida qanday o'zgarishlar ro'y berganligini va bugungi kunda madaniyat qanday holatdiligini tahlil qiladi. Ba'zi tadqiqotlarda madaniyat – bu "tarixning yuzi" [5, 36] deb ta'kidlanadi. Bu degani har qanday jamiyatning o'ziga xosligini namoyon qilish aynan madaniyat orqali amalga oshadi. Shu nuqtai nazardan tarix fani muayyan madaniyat o'tmishini aniq empirik baza asosida tadqiq etadi va ushbu madaniyatga xos bo'lgan xususiyatlarni, uni boshqa madaniyatlardan bo'lgan farqlarini ochib beradi. Mazkur tadqiqot jarayoni tarix fanining maxsus tadqiqot usullari, masalan, sinxron usuli, xronologik usul, tarixiy parallel usuli, tarixiy demografiya va boshqalar asosida amalga oshiriladi. Shu bilan birga turli arxeologik tadqiqotlar tarix fani uchun aniq empirik bazani yaratadi. Shunisi ham muhimki, madaniy antropologiya uchun ham bu baza alohida ahamiyatga ega. Bundan tashqari ushbu fanda "sayyor tadqiqotlar" (*field research*) ham olib boriladi, chunki boshqa jamiyatni o'rganish uchun antropolog odatda ushbu jamiyatni ichiga kirib, u yerda qanday urf-odatlar, yurish-turish qoidalari, an'analar mavjudligi bevosita kuzatadi va ba'zilar u mazkur madaniyat a'zosi sifatida harakat qiladi [11, 1]. Demak, ko'rishimiz mumkinki, madaniyat tarix fanida ham o'rganiladi va madaniy antropologiya bilan metodologik nuqtai nazardan o'xshashliklar mavjud.

Sotsiologiya fanida madaniyatni tadqiq etishga oid alohida tarmoq mavjud – *madaniyat sotsiologiyasi*. Uning obyekti – madaniyatning jamiyatdagi qonuniyatlari va uning rivojlanishi hamda madaniy normalar, g'oyalar va qadriyatlarning shakllanishi, saqlanishi va keyingi avlodlarga uzatilishi. Madaniyat sotsiologiyasi nuqtai nazaridan madaniyat bu kishilar guruhining hayot tarzini shakllantiruvchi fikrlash va xatti-harakat usullari va moddiy obyektlar [25]. Bu bilim, ommaviy kommunikatsiyalar, axloq, ilm-fan, ta'lim, din, sport, til, adabiyot, musiqa kabi madaniyatning elementlarini o'rganishdan iborat. Bundan tashqari, madaniyat sotsiologiyasi kontekstida shahar va qishloq madaniyati hamda madaniyatlararo munosabatlar ham o'rganiladi. Ko'rishimiz mumkinki, sotsiologiya nuqtai nazaridan madaniyatni o'rganish uning aniq elementlarini tadqiq etishdan iborat.

Madaniyat fenomeni psixologiya fanida ham alohida o'ringa ega, chunki madaniyat inson tomonidan yaratiladi va u tomonidan iste'mol qilinadi. *Madaniyat psixologiyasi* “madaniy an'analar va ijtimoiy amallar inson psixikasini qanday tartibga solishi, namoyon qilishi va transformatsiyalashini tadqiq qiladi” [22]. Psixika va madaniyat bir-biriga bog'liq, lekin qay darajada ular bir-birining determinantasi sifatida qabul qilinishi mumkin? Ushbu savolga yagona javob mavjud emas. Madaniyatni subyektiv ma'no va ijtimoiyga xarakterga ega cheklovlar, u tomonidan yaratiladigan kodlarsiz tushunib bo'lmaydi [7]. Bu degani u yoki bu madaniyatni yaratgan tafakkurning psixologiyasini tushunish kerak. Madaniyat sohasidagi tadqiqotlar va psixologiya o'rtasidagi aloqani tushunish muhim, chunki “*maori, agar xohlasa, psixolog kasbiga o'qib chiqishi mumkin, lekin psixolog maori bo'lishga o'rgana olmaydi*” [26, 7].

Madaniyatni tadqiq etadigan muhim fanlardan biri etnologiya va etnografiya hisoblanadi. Ba'zi tadqiqotchilar ushbu fanlarni madaniy antropologiyaning sinonimi deb hisoblashadi. Fikrimizcha, bu jiddiy metodologik xato va buning izohini biz bevosita etnologiya va etnografiyaga ta'rif berishdan boshlaymiz.

Etnologiya – bu insoniyatning turli irqalarini o'rganadigan va ularning madaniy va ijtimoiy hamda hayot tarzi bo'yicha qiyosiy tahlilini amalga oshiradigan fan [28]. *Etnografiya* esa muayyan guruh yoki jamoaning madaniyati va ijtimoiy tuzilmasini o'rganadigan fan sohasi [9]. Ushbu ta'riflardan ko'rishimiz mumkinki, etnografiya amaliy tadqiqotlar bilan shug'ullanadi va uning asosida etnologiya shakllanadi. Mashhur antropolog K.Levi-Stross fikricha, etnografiya – bu muayyan etnosni o'rganishga qaratilgan antropologik tadqiqotlarning *birinchi bosqichi*. Ushbu bosqich sayyor tadqiqotlarga asoslangan bo'lib, *keyingi bosqich*, ya'ni etnologiya uchun empirik materialni tayyorlaydi. Etnologiya esa turli etnoslarni taqqoslash orqali *uchinchi bosqich* – antropologiyaga chiqadi. Mazkur bosqichga madaniyatga oid yaxlit nazariyalar shakllanadi. Demak, etnografiya, etnologiya va antropologiya nafaqat har xil fanlar, balki yaxlit madaniy tadqiqotlarning turli bosqichlaridir [16, 356].

Biz yuqorida muhim masalaga e'tibor qaratdik, ya'ni madaniyatni o'rganadigan boshqa “antropologiyalar” ham mavjud. Ularda esa madaniyat qanday tushuniladi? Nima bilan aynan madaniy antropologiya ajralib turadi? Ushbu savollarga ham javob berishimiz lozim.

Alohida fan yo'nalishi sifatida antropologiya 18-19 asrlar davomida shakllangan. Antropologiya asosida bevosita falsafa fani turadi, chunki ilk bor “antropologiya” tushunchasini buyuk yunon faylasuf Arastu ishlatgan. Bundan kelib chiqib, birinchi navbatda falsafiy antropologiya kontekstida madaniyatning o'ziga xos tomonlarini ko'rib chiqishimiz zarur.

Falsafiy antropologiya – bu inson tabiati va mohiyati haqidagi falsafiy ta'limot. U 20 asr boshlarida Germaniyada vujudga keldi, uning asoschisi mashhur nemis faylasufi Maks Sheller

hisoblanadi [20, 3]. Shelerning konsepsiyasi diniy-falsafiy tusga ega va shu nuqtai nazardan faylasuf insonni boshqa tirik zotlardan unda ruh mavjudligi bilan ajratadi [6, 359]. Hayvonlar o'z xatti-harakatlarida instinktlarga asoslanadi, ammo odam unda ruh mavjudligi tufayli instinktlardan ozod, u olamdan begonalashadi, uni o'z bilishi predmetiga aylantiradi. Bu yerda Sheler muhim fikrni bildiradi, ya'ni inson madaniyat orqali tabiatdan ham ajraladi. Ushbu masalani falsafiy antropologiyaning boshqa vakili Xelmut Plesner tahlil qilib, *tabiiy sun'iylik qonunini* ishlab chiqadi. Ushbu qonunga ko'ra, inson tabiatda yashash uchun sun'iy muhit – madaniyatni yaratadi [2, 269]. Lekin buni sababi nimadan iborat? Falsafiy antropologiyaning biologik yo'nalishi asoschisi Arnold Gelen insonni *“to'liq emas mavjudot”* deb nomlaydi. Ya'ni tabiatda boshqa hayvonlar yashay oladi, lekin inson unda ong mavjud bo'lsa ham, yasha olmaydi, chunki evolyutsiya jarayonida uning fiziologiyasi o'zgaradi va natijada u sun'iy narsalarga muhtoj bo'lib qoladi. Aynan shu tufayli inson, Gelen fikricha, bu olamda o'ziga xos o'rinni egallaydi [10, 10].

Falsafiy antropologiyaning turli oqimlari bor, lekin bu fan bizga madaniyat – bu *sun'iy muhit*, uning vujudga kelishi – *inson tabiatdan ajralganligi*, degan umumiy xulosani beradi.

Tarixiy antropologiya umuman antropologiya fani kabi 19 asrning oxiri – 20 asr boshlarida vujudga kelgan. Bu fanning o'ziga xosligi “turli institutsional mexanizmlar, siyosiy va harbiy tarix, hukmron tabaqalarning kundalik buyumlari, din tarixi, san'at tarixi, jinoyatchilik tarixi va umuman olganda ijtimoiy munosabatlarning barcha tarmoqlarini tarixiy davrlar bo'yicha qamrab olganligidan iborat” [4, 6]. Tarixiy antropologiyaning vujudga kelishi “Annallar” jurnali va mashhur tarixchi-olimlar Lyusen Fevr hamda Mark Blok ismlari bilan bevosita bog'liq. Ushbu jurnalda tarixchilar faqat siyosiy yoki harbiy tarix bo'yicha emas, balki “yaxlit” tarix yoki “total tarix”ga oid ilmiy ishlarni nashr qilishgan. Buning natijasida ular sotsiologiya, etnografiya, etnologiya, geografiya, lingvistika va boshqalar fanlarga murojaat qilishgan va tarix fanidagi yangi fanlararo yo'nalish – tarixiy antropologiyaga asos solishgan. Ko'rishimiz mumkinki, tarixiy antropologiya turli fanlarning usullarini o'z ichiga olib, inson va madaniyatni *tarixiy kontekstda* o'rganishga asoslangan, chunki tarix fanining o'zi ham – bu o'tmish haqidagi fan.

Bugungi kundaki antropologik tadqiqotlarda *ijtimoiy antropologiya* deganida madaniy antropologiyaning sinonimi tushuniladi. Ammo bu yerda bitta savol tug'iladi, ya'ni nega bu ikki soha sinonim bo'lsa, ularning nomlanishi har xil? “Madaniy antropologiya” tushunchasi asosan Amerika Qo'shma Shtatlarida ishlatiladi, “ijtimoiy antropologiya” esa Buyuk Britaniyada qo'llaniladi. Lekin bu yerda biz muhim farqni ko'rishimiz mumkin. Yuqorida biz “cultura” so'zi “*parvarish qilish*”, “*ishlov berish*” ma'nosini bildiradi, deb ta'kidlaganmiz. “Social” yoki lotincha “socialis” so'zi esa “*ijtimoiy*”, “*jamiyatga taalluqli*” degan ma'noga ega. Bundan kelib chiqib, biz ushbu tushunchalarning etimologiyasi bo'yicha ularning o'rtasidagi farqlarni aniqlashimiz mumkin. Ya'ni, madaniy antropologiya bevosita murakkab yaxlitlik bo'lgan madaniyatni o'rganadi. E.Taylor fikricha, madaniyat bilimlar, e'tiqodlar, san'at, axloq, qonunlar, urflar va inson jamiyat a'zosi sifatida o'zlashtirgan boshqa qobiliyat va odatlarni o'z ichiga oladi [24, 1]. Bu esa inson va hayvon o'rtasidagi farqni namoyon qilib, tabiat va madaniyat qarama-qarshiligiga olib keladi. Ijtimoiy antropologiya predmetining o'ziga xosligini aniqlash uchun biz A.R.Radklif-Braunning tadqiqotlariga murojaat qilishimiz zarur. Olimning fikricha, ijtimoiy antropologiyaning obykti aniq hududda muayyan davr mobaynida shakllangan ijtimoiy hayot [21, 4]. Ushbu ikki nuqtai nazardan ko'rishimiz mumkinki, madaniy antropologiyaning diqqat-

e'tibori markazida inson turadi, ijtimoiy antropologiyaning esa – guruh. Biroq, bu farq tufayli ijtimoiy va madaniy antropologiya qarama-qarshi fan sifatida emas, balki o'zaro bog'liq fanlar sifatida qabul qilinishi kerak.

Zamonaviy antropologik fanlar turkumida *siyosiy antropologiya* ham alohida o'ringa ega. Ba'zilar siyosiy antropologiyani subfan, ya'ni ijtimoiy antropologiyaning kichik bo'limi sifatida ko'rishadi, ammo Ikkinchi jahon urushidan keyin u alohida fan sifatida ajralgan [17, 13]. Siyosiy antropologiya ibtidoiy jamiyatdan boshlab to zamonaviy davrdagi insoniyatda mavjud bo'lgan siyosiy boshqaruv tizimlari, siyosiy identiklik, siyosiy konfliktlar, urushlar, kolonizatsiya va dekolonizatsiya masalalarini o'rganishga qaratilgan. Shu bilan birga siyosiy antropologiya yana bir muhim masala – hokimiyat tabiatini o'rganish bilan shug'ullanadi. Bunga juda katta ta'sirni globalizatsiya jarayonlari o'tkazgan, chunki lokal va global hokimiyat (masalan, davlat hokimiyat va Jahon banki hokimiyati munosabatlari) o'rtasida kuchli ziddiyat mavjud. Bundan tashqari, zamonaviy siyosiy antropologiyada gender va hokimiyat masalasi ham alohida o'rinni egallaydi. Shunday qilib, siyosiy antropologiya predmetining o'ziga xosligi ham ko'rishimiz mumkin.

Xulosa. Bugungi kunda zamonaviy ilm-fanda boshqa turli antropologiyalar (pedagogik, harbiy, diniy va hokazo) ham mavjud. Ularni barchasining predmeti madaniy antropologiyaning predmetidan farqlanadi. Muayyan darajada madaniy antropologiya boshqa antropologik yo'nalishlarning usullari va tadqiqotlaridan foydalanadi, ya'ni u fanlararo xarakterga ega, lekin shu bilan birga predmeti murakkab madaniyat bo'lganligi tufayli faqat o'ziga xos bo'lgan uslubiyatni saqlab qoladi. Madaniyatni tadqiq etishda madaniy antropologiya ham o'tmish madaniyatlari, ham zamonaviy madaniyatni ularning turli xususiyatlari bilan o'rganadi. Shu bilan birga "madaniyat" tushunchasiga o'ziga xos ta'rifni beradi va bu ta'rif madaniyat fenomenini o'rganadigan boshqa fanlardan ajralib turadi va madaniy antropologiya fanning ilmiy-tadqiqot doirasini belgilaydi. Shu munosabati bilan, madaniy antropologiya ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimida alohida, mustaqil o'ringa ega.

Adabiyotlar/Литература/References

1. Музальов О.О. Культурология. – Львів, 2012.
2. Плеснер Х. Ступени органического и человек: Введение в философскую антропологию. – Москва: РОССПЭН, 2004.
3. Саидова К.У. Философия культур Востока и Запада и их историческая значимость для современного общества // VII International correspondence scientific specialized conference "International scientific review of the problems of philisophy, psychology and pedagogy". – Boston, 11–12 ноября 2018 года. – С.9-11.
4. Тарихий антропология. Маърузалар матни. – Бухоро: БухДУ, 2017.
5. Флиер А.Я. История как культура и культура как история // Горизонты гуманитарного знания. 2015. №4. – С.30-42.
6. Шелер М. Избранные произведения. Москва: Гнозис, 1994.
7. Alexander J.C., Seidman S. Culture and society. Contemporary debates. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
8. Botz-Bornstein T. What is the Difference between Culture and Civilization? Two Hundred Fifty Years of Confusion // Comparative Civilizations Review. 2012. №66.
9. Dictionary of the Social Sciences. – Oxford: Oxford University Press, 2002.
10. Gehlen A. Der Mensch: Seine Natur und seine Stellung in der Welt. – Berlin: AULA-Verlag, 2009.

11. Jeffrey A. Sluka, Antonius C.G.M. Robben. Fieldwork in Cultural Anthropology: An Introduction // Blackwell Anthologies in Social and Cultural Anthropology. – Hoboken: Blackwell Publishing, 2007.
12. Falsafa. Qomusiy lu'gat. – Toshkent: Sharq, 2004.
13. Karimov, R., Naumenko, O., Saidova, K., Elmuratov, R., Bekbaev, R. The Phenomenon of Education in the Context of an Intercultural Philosophical Approach // Wisdom, 2022, №24(4), 84–90. <https://doi.org/10.24234/wisdom.v24i4.941>.
14. Karimov R., Ruzmatova G. Falsafiy komparativistika. – Toshkent: Universitet, 2021.
15. Kemling J. Toward a “Cultural Philosophy”: Five Forms of Philosophy of Culture // Eidos. A Journal for Philosophy of Culture. 2020. Vol.4. No.4. – P.19-35.
16. Levi-Strauss C. Structural Anthropology. – London: Allen Lane, 1963.
17. Lewellen T.C. Political Anthropology: An Introduction. – London: Praeger Publishers, 2003.
18. Nietzsche F. Untimely Meditations. – Cambridge: Cambridge University Press.
19. Nelson K. Perspectives: An Open Introduction to Cultural Anthropology. - Arlington: American Anthropological Association, 2020.
20. Qobulniyozova G.T. Falsafiy antropologiya. – Toshkent: Universitet, 2023.
21. Radcliffe-Brown A.R. Structure and Function in Primitive Society. – Aberdeen: Aberdeen University Press, 1952.
22. Shweder R. Thinking Through Cultures. – Cambridge: Harvard University Press, 1991.
23. Spengler O. The Decline of the West. – London: George Allen & Unwin Ltd., 1926.
24. Taylor E.B. Primitive Culture. Vol. 1. – London, 1920
25. Vuong Quan-Hoang. Mindsponge Theory. – Walter de Gruyter GmbH, 2023.
26. Waldegrave Ch. The challenges of culture to psychology and post-modern thinking // Open Plenary Panel Presentation to the New Zealand Psychological Society's Annual Conference. – Wellington: Victoria University, 1993.
27. Wesch M. The Art of Being Human: A Textbook for Cultural Anthropology. – Manhattan: Kansas State University Librarians, 2018.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 11 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).